

ISSN 1450-6831

DÁCSORSZÁG

Vajdasági honismereti szemle

2017/4. (81. szám)

BÁCSORSZÁG
VAJDASÁGI HONISMERETI SZEMLE
• 2017/4. (81. szám)

Alapítvány: Bácsországi Honismereti Társaság
Műhely: Anna U. 26. TEL/FAX: 024/50-8037
Kiadó: Bácsországi Vajdasági Honismereti Társaság
Főszerkesztő: Kovács István
Titkár: Mihájlóvity Anikó
bacsorszag@mts.rs
Szerkesztőség címe: Bácsországi Honismereti Társaság
Anna U. 26. Szabadka TEL: 024/50-8037
E-mail: bacsorszag@mts.rs, www.bacsorszag.rs
Szerkesztői bizottság:
Ricz Péter, Szőke Anna, Besny Károly,
Fábián Borbála (PhD), dr. Németh Ferenc, Dr. Besny Károly,
Főszerkesztő: dr. Németh Ferenc
Orvosi szerkesztő: Fábián Borbála (PhD)
Számítógépes szerkesztő: Róbert Róbert
Korrekció: Jászka Mária
Tartalék ár: egy évre: 1000 dinár
Számítógépes: 160-135-6426
Nyomda: Grafoprodukt Rtt., Szabadka
Igazgató: Uzvey Károly
Minden jog fenntartva!

A szerkesztőség beleegyezése nélkül a Bácsországi Honismereti Társaságban megjelent cikkek nem közölhetők!

A címlapon: Egy magyarsemmel kiskapu (fotó: Kovács László)

A hátsó borítón: A szabadkai Szent Mihály ferences templom és kolostor (fotó: Fábián Borbála)

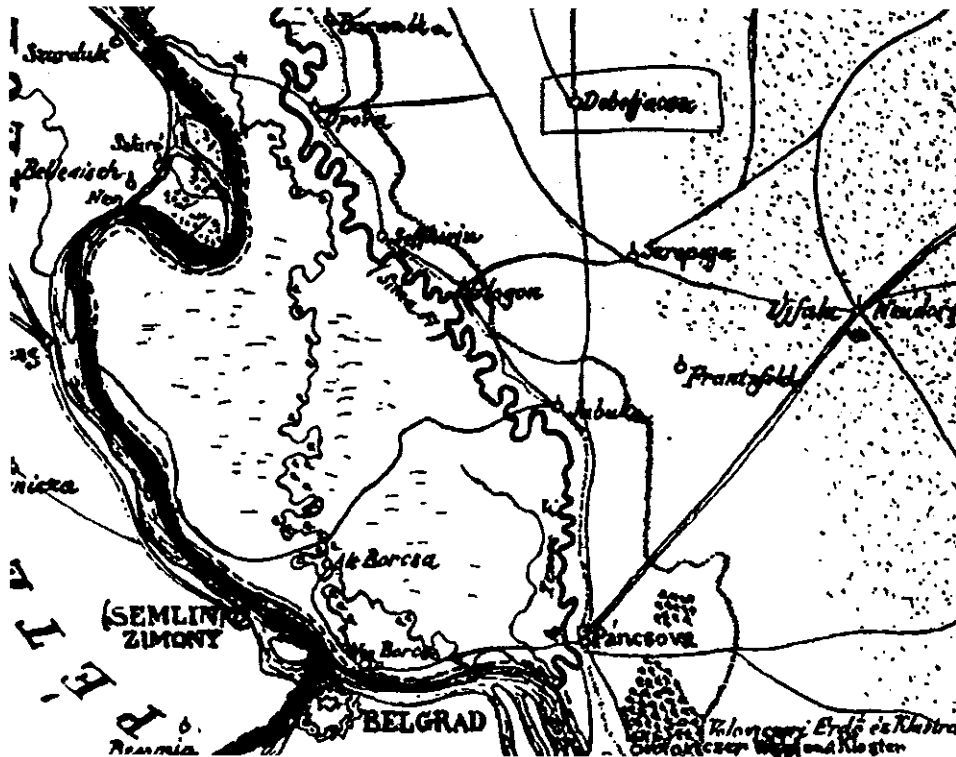
CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad
930.85(497.113)
„BÁCSORSZÁG”: vajdasági honismereti szemle /
főszerkesztő Németh Ferenc. - 1995, 1- . - Szabadka
Bácsországi Vajdasági Honismereti Társaság, 1995- . - 30 cm
románul
ISSN 1450-6831
CODEN: SR-40 135176711

TARTALOM

Németh Ferenc „Végre fölépült Deák Ferenc nagy műve, a kiegészítés”	2	Szőke Anna A kishegyesi Szent Anna-templom	62
Fábián Borbála Két választás Baján 1867-ben	5	Palásthy Lenke Egy ludasi kiállítás képei	65
Kunkin Zsuzsanna Deák és a bánátiak	13	Szilágyi Mária „Nyisd ki babám rácsos kiskapudat!”.....	68
Sarlós István Dr. Purgly Sándor főispán lemondása 1917-ben	15	Németh Ferenc Egy becskerekai családi krónika	71
Németh Ferenc „Hazánk kialakulása a háború után”	18	Pecze Rózsa Kamanci Balázs írójának emlékére	78
Dankó Nóra Anna Bosznia története 1900–1920 között	20	KÖNYVESPOLC Németh Ferenc Egy csokorra valót Bánát művelődéstörténeti értékeiből	80
Hegyi Ádám A debeljácsai református egyház megszervezésének első dokumentuma ..	27	Jávor Anna Korhecz Papp Zsuzsanna: Franciscus Falconer pictor Budensis	80
Besny Károly Szász Károly Bácskában, 1885-ben	32	Fábián Borbála Kanizsai kulturális örökség	81
Szlávics Károly Fejezetek csonoplyai németek történetéből: betelepítés és kitelepítés	35	Ricz Péter A Szabadkai Városi Múzeum Évkönyve -- Museion 15	82
Császár Viola és Dognár Ádám Hogy volt régen, hogy van ma? Horgosi mesterségek nyomában	43	Fábián Borbála Városboncolás?	83
Mihájlóvity Anikó Keménykalap, de nem krumpliorr	45	KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG Czékus Géza Báránypirosító	84
Virág Gábor A topolyai tanonciskola 1945–1977	47	Korhecz Papp Zsuzsanna A szabadkai Szent Mihály ferences templom és kolostor	86
Csúszó Dezső Iskolai kápolnák Szabadkán	57		

A debeljácsi református egyház megszervezésének első dokumentuma (1795)¹

A német-bánsági határörvidék 1811-ben részlete. (Borovszky Torontál vármegye című könyvéből)

Hegyi Ádám

ASzerbiában ma létező református gyülekezetek közül az egyik legnagyobb lélekszámú a debeljácsi egyházközség.² A falu sorsa szorosan összekapcsolódik a református egyházzal, mert megalapítói kálvinista telepesek voltak. A település megalapítását katonai és gazdasági okok indokolták, mert a falu alapításának évében, 1794-ben Debelfácsa a Magyar Királyság határán, egész pontosan a katonai határörvidéken jött létre. A határörvidék feladata volt a királyság belső területeit megvédeni a török betörésektől, de ehhez nemcsak katonákra, hanem földművesekre is szükség volt, mert a terület mezőgazdasági ellátását valahogyan biztosítani kellett. A település megalapításának konkrét oka az 1787-ben kirobbant Habsburg–török háború volt, amelynek során a Bánságban óriási pusztításokat végeztek a törökök. A helyreállítás és az ilyen katasztrófák elkerülésének érdekében a korona földműves telepes falvakat hozott a határörvidéken létre, ezért határozta el, hogy a Német-bánsági Határőrezred parancsnoksága alá tartozó területen új falvakat alakítanak ki.

Így jött létre 1794-ben Pancsova közelében Debelfácsa magyar református telepes falu. A telepesek a kincstár szervezésében Hódmezővásárhelyről, Makóról, Szentesről, Magyaritébéről és Gyomáról érkeztek. A helyi egyház hivatalosan 1799-ben alakult meg, az alapítás előtti években a magyaritébéi lelkész szolgálta ki a szenteségeket, de amennyiben nem tudott eljutni a településre, akkor a környező községek evangélikus vagy katolikus papjai látták el a feladatokat. 1799-ben érkezett a faluba a gyülekezet első lelkipásztora, Tar János, aki 1808-ig szolgált a településen.³ Az egykori kirajzasi központokkal a debeljácsiak még az 1848/49-es szabadságharc idején is élő kapcsolatot ápoltak, mert a szerbek betörésekor a falu lakossága Makóra, Hódmezővásárhelyre és Szentesre menekült el, ahol rokon családoknál szállásolták el őket.⁴

A református egyház a letelepedést követő évben, 1795-ben felmérte az új közösség viszonyait, és elkezdte az egyházközség megszervezését. Ezzel a feladattal Szentmiklósi Sebők Sámuel esperes a Szentesen szolgáló lelkipásztort, Szalai Pált bízta meg, ezért Szalai elutazott a határörvidékre, ahol megtekintette az új falut, és

tárgyalásokat folytatott Pancsován a katonai parancsnoksággal. Az egyházi viszonyok megismerése érdekében egy evangélikus falut is felkeresett, amely Debelfácsához hasonlóan szintén a határörvidék fennhatósága alá tartozott. Az egyházközség megszervezése egyben a gyülekezet első vizitációja is volt, mert az esperes olyan utasításokkal látta el Szalait, amelyeket hagyományosan az egyházlátogatások során szoktak vizsgálni. Így például arra utasította, hogy a hívek hitéletét, vallásosságát vizsgálja meg, valamint mérje föl az egyház vagyoni helyzetét.⁵

Szalai alapos beszámolót készített, amelyből megtudjuk, hogy Debelfácsa lakossága teljes egészében református, akik Hódmezővásárhelyről, Makóról és Magyaritébéről érkeztek. Érdekes, hogy a szakirodalom fentebb említett állításával szemben gyomai telepeseket nem említ. Az egyházközség megszervezéséhez a katonai parancsnokság támogatását megkapta, és hosszas győzködéseinek köszönhetően a telepesek hajlandóvá váltak egy négyszobás parókia felépítésére, valamint a lelkész pénzbeli és természetbeli járandóságainak a biztosítására. A falusiakkal arról is megállapodott, hogy önálló lelkészt fognak tartani, vagyis anyaegyházközséggé szervezik a gyülekezetet. Ezzel párhuzamosan lerakta a presbitérium alapjait is, mert gondnokot és egyházfit is felesketett. Templom építése ekkor még nem került szóba, elegendőnek tartotta a deszkából ácsolt imahely karbantartását. Beszámolóját végül azzal zárja, hogy véleménye szerint egy gazdag, erős egyházközséggé fog Debelfácsa fejlődni, és az vonzó lesz a gyülekezetet kereső lelkipásztorok között.

Az alábbiakban közöljük Szentmiklósi Sebők Sámuel utasításait és Szalai Pál beszámolóját. A dokumentum nem ismeretlen a szakirodalomban, mert annak részleteit már közölték, de teljes terjedelmében még soha sem.⁶

A szövegek átírásához az Erdélyi református egyháztörténeti adatok című sorozat szabályait vettük figyelembe. Ennek megfelelően a mai magyar helyesírási szabályokat alkalmaztuk a szókezdő nagybetűk írásmódjánál. A mássalhangzókat betűhíven írtuk át, még akkor is, ha az ellenkezik a mai helyesírási szabályaival (például *ekklézsia*, *ollian*, *ehez*, *halgató* stb.) A *tz* és a *ts* betűket nem írtuk át c

és cs betűkké. Ahol a hangértéke megköveteli, ott az s betűt zs-vé (ekklésia – ekklészia), az i betűt j-vé (ifjú – ifjú) írjuk át. A magánhangzók hosszúságának vagy rövidegének megadásánál mindig a mai helyesírás szerint tettük ki az ékezeteket. A szavak egybe- és különírásakor a mai helyesírás szabályait tettük figyelembe. A szövegek központosításában a mai mondat szerkesztési elveket tettük figyelembe, vagyis a mondatrészeket elválasztó vesszőket, pontosvesszőket kitéttük, függetlenül attól, hogy az eredeti szövegben megtalálható volt-e, vagy sem. A többtagú hely- és személyneveket a mai helyesírás szabályai szerint egybeírtuk, de az eredeti nagy kezdőbetűket meghagytuk (például *HódMezőVásárhely*). A latin főneveket a latin nyelv szabályai szerint ékezetek nélkül írtuk át, de a latin tövű, viszont magyarul ragozott igék toldalékaira kitéttük az ékezeteket. A német főneveket a mai helyesírás szerint nagy kezdőbetűvel írtuk. A szöveg értelmezését zavaró rövidítéseket feloldottuk. A feloldásra [-] -lel hívjuk fel a figyelmet. A latin nyelvű forrásoknál az u-, v-, i-, j- betűket a kiejtésnek megfelelően írtuk át. A nyilvánvaló elírásokat [!]-el, az általunk tett kiegészítéseket [-] -lel, az olvashatatlan részeket [...] -el jelöltük. Az utólagos megjegyzéseket, betoldásokat dőlt betűvel szedtük.

A debellátsi re[ormáta] ekklésziának 1795diki vagyis felállásakor állapota⁷

A Debellátsra szolgáló instructio és az annak punctumaira tett relatio
1795 A-XIXb2

A debellátsi ujj lakosoknak belső állapotokra nézve jó rendben való szedetettésekre szolgáló instructio

1. Kérdeztessenek meg: Debellátsra nagyobb részént honnan mentenek lakni.

2. Hány a gazdáknak száma. 3. Ha közöttük arra alkalmas ember találatnék, conscribáltassék a lelkeknek száma. Azok között hányan lehetnének iskolában járható fiúi és leányi gyermekek.

2. Kimérettetett-e már a templomnak, a paróchiális háznak és az iskolának helyek?

3. Mikorra remélhetik, hogy a prédikátor és a rector házaikat elkészíthetik? N[ota]b[ene]: sürgetni kell őket, hogy a prédikátor és a rector házainak falait mentől hamaribb verjék meg, amelyre egy hét alatt reá is mehetnek, ha egygyező akarattal rajta lesznek, hogy így a midőn az átsok elérkeznek, még az ősszel fedél alá is vétessenek.

4. Mitsodás prédikátort kívánnak? Interimalist-e? Amint másszor előttem emléttetek v[agy] p[e]d[ig] ordinariust?

Akarmelyiket kívánnák, szükséges leszen mindenkinek fizetését meghatározni. N[ota]b[ene]: minthogy a házaikat készítgetik, e jele az ott leendő megmaradások[na]k. A felséges királyi administratio is már most reá fogja magát, hogy a belső személyeknek fog fizetni. Jobb lesz nekik ordinarius prédikátorról gondolkozni, és e dolgot szükséges leszen a generálisnak is megemlíteni. Ha p[e]d[ig] ebben meg fog az administratio egyyezni, a belső személyek fizetését írásban adja ki.

5. Megnyervén ezt határozzák meg magokat: hát a lakosok a stólán kívül mitsoda prestatiókat fognak a prédikátornak, s mesternek tenni? Nevezetesen a földjüket meg fogják-e munkálódni? Tűzifát v[agy] nádat, húst, sőt és egyéb culinárakat adnak-e? És örölnék-e számokra? És ezekből mennyit ígérnek?

6. Hát most hová járnak templomban? Hová szokták gyermekeiket keresztelni küldeni? Hát tiszt[eletes] ittebei prédikátor, Kutas Josef uram szokott-e hozzájuk communitio administratio végett menni? Hányszor? Ha kevészer, mi az oka, hogy többször nem? Talán, hogy érett nem mennek? És hogy ezzel tartoznak, eleikben kell adni.

7. Jó lessz a m[éltóság] generálisnál ez szerint[?] is érettek inteedálni, hogy amely deszka házatskában mostan egyben szoktak gyűlni, azt fedeleztesse be, hogy addig míg a templomok el fog készülni, abban járhasanak isteni tiszteletre.

8. Vagyon-e keresztelő-, és úrasztalához megkívántató edényeik és más egyéb e féle szükséges eszközeik? N[ota]b[ene]: Ha nintsenek, jó volna, a m[éltóság] generális előtt ezt is meg említeni, mint-hogy mind Lieblingbe, mind Rittbergbe az administratio készítettett ez ott lévő ujj lakosok[na]k számokra.

9. Vagyon-e közöttük valamely rend? Curator v[agy] egyházi, akinek az ekl[ézsi]a belső állapotjára volna valamely gondjok? Ha nintsen, választassék közülök egy, akinek legyen gondja legalább arra, mikor keljen a prédikátort urvatorája kiosztására elhozni. Egy szóval.[?]

10. Valamint hát tiszteletes uram pro re nata az ekkl[ézsi]ának jobb rendbe való szedésére szükségesnek lenni, mindazokban facil[ita]tóm.

Signat Sentesini 18. Oct[obri] 1795 Sz[ent] Miklósi Sebők Sámuel m[anu] p[ro]pria] a V[enerabilis] Békési Tractus seniora és szentesi ekkl[ézsi]ának egyik prédikátora.

Utól megírott, a debellátsi ujj lakosoknak belső állapotjokra nézve, jó rendbe való szedetettésekre szolgáló, nekem szentesi edjik rendes prédikátor tiszteletes tudós

Sz[ent] Miklósi Sebők Sámuel úrtól, mint békési v[enerabilis] tractusunk mostani érdemes seniorának adatott instructióra, annak tizkelyei szerént, illő tisztelettel eképp referálok.

Az elsőre: H[ód]M[ező]Vásárhelyről mentenek 71, Makóról 41, Ittabéről 13 familiák. A többek külömb külömb helyekről valók. 2. Az Untertheilungs Commandant (a debellátsiak közelebből való inspector tisztjek) Oberlieutenant V. Anacker úr jelentése szerént vagynak 144 familiák vagy helyes gazdák. 3. A lelkek száma megy 725-re. Ezek között oskolába járható férfi gyermekek 77-en, leányok 71-en vagynak.

A másodikra: Mind a templomnak, mind a paróchiális házaknak helyek már ki vagyon szakasztva egy tagban a falu közepén, de még nintsen külön ki jegyeztetve.

A harmadikra: A már nekik adatott parantsolat szerént elsőben és nevezetesen ezen ősszel a magok házaik falait kell készíteniek, hogy minél előbb fedél alá vétetethessenek. Ezen az okon nyilván a paróchiák építtetése ez idén elműlik.

A negyedikre: A debellátsiaknak ordinarius még pedig avagy tsak németül is tudó prédikátorra vagyon átaljában szükségek, amint ezt mind a nemes Canton commandása, méltóság Obristlieutenant Zülechner, mind méltóságos brigadéros generalis Chernel urak jelenteni méltóztattak. A debellátsiak már ottmaradandó lakosok. A nemes Canton az ilyen militaris helységi paróchusnak s prédikátornak minden hónaponként fizet 15 – tizenöt rh[énus] forintokat, és 1 sessio földet ad. Az oskolatanitónak hónaponként 5 – öt rh[énus] forintot, s egyebet nem.

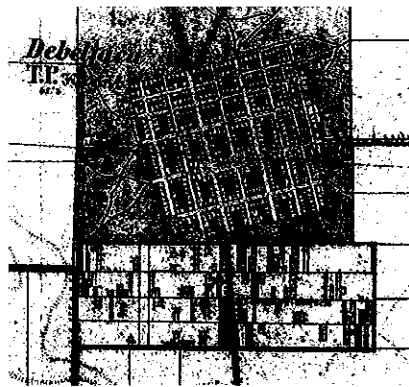
Hogy ezek felől bizonyosabb lehessek, minekelőtte a nemes Cantonbeli főméltóságú tiszt urak előtt megjelentem volna, elmentem egy Debelláts szomszédjában lévő Frantzfeld nevű, hasonló militaris helységi evang[élikus] prédikátor úrhoz. Attól ezeket hallottam, hogy a nemes Canton őnéki az ő Modorból oda lett leköltözésére kívánt, s kért 80 – nyolczvan rh[énus] [f]orint[beli] költségét megadta. Mint prédikátornak oda lett leérkezésétől fogva a számára excindáló sessio földön kívül fizet neki hónaponként 15 rh[énus] [f]orint[ok]at. Mester eleinten nem lévén nálok, a gyermekeket is ő tanította, és így az azért rendeltetett 5 – öt rh[énus] [f]orint[ok] is neki adattattak. Idővel pedig ő jelentvén ekkl[ézsi]ájának oskola különös tanítójára való szükségét, nyert a nemes Cantontól az oskola tanítója számára 5 – t rh[énus] [f]orint[ok]at, melyeket ő a maga eddig volt 20 – húsz [f]orint[ok]tjából hárommal pótol. E szerént már most őnéki

A Debekassi Uj Lakosoknak belső állapotaikra nézve
és kendben való Edetteisekre Bolgali Instrukcio

- I. ~~Közösségnek~~ meg Debekassa nagybott resident honnan mentenek
Lakosai. 2: Hány a Párháznak Bana. 3: Ha közöttük ana a
kalmassal ember találatának konferitálatassék a Lehetemék
Paina, azok között hányan Lehemének Okolában zárkász fű
és Leány gyermekek.
- II. Ki mevetterett e máte a Templomnak a Parochialis Hozátnak
és az Okolátok helyeké
- III. Mikorra személtkerik. hogy a Predikátor, és a Decan Hozái
kár el késekerik. III. Sürgetin kell óker hogy a Predikátor
és a Rector Hozáinak Talain mentel hamarabb vörök meg
a melyre egy Hét alatt sea is mehemék, ha egygyezé a
szakkal rajon lépnek; hogy egy a mindén az Okolát el érke
nek. meg az Okolát fedel alá is véresterék.
- IV. Micsoda Predikátor kiváimák Invenimátiók? a mint
mágydör elöttem emberetek, v. p. Ordináriusok? Hozáim
lykes kiváimák. Pártfogestésben mindenkinek fizet
let meg katárván. III. Minohogy a Hozáimék késekerik
a zete, az ott legendé meg maradásiók. a Pártfogestés
Adminisztráció is már most sea fogja magat, hogy a
belső Személyeknek fog fizetni. jobb lesz nekik Ord
narius Predikátorral gondolkom; és e dolgot Pártfogestés
ben a Generalisnáknak meg emberem. Ha is ebben meg
fog az Adminisztráció egygyezni. hogy a belső Személyek
Személyesítésben adja ki.
- V. Meg nyevrin egy hározóak meg magáiban. hat magok a la
fik. a Szolan kivül micsoda Pártfogestés fognak a
dikáriónak a Mesternek senni? Hozáimék a földjök
meg fogják a amikatisim? ~~Magyarosok~~ Fuzi foz, v. p.
Dok. Huzt Sot is egyik Személyek, adnak? és óker
nek e Páimékra? és zembél mennyit igérnek?
- VI. Ha most kovájárónak Templomban? Ha Pártfogestés
kerkes keresésim kéndem? Ha Fuzt. Iwebi Predik
tor Kuras Josef Urann Bolgali Hozáimék Grannim
Adminisztráció vegelt mermi? Hozáimék? Ha kerkes
mi az óker, hogy kobzó nem? Talain hogy erette nem
mermik? Es hogy egyel tartóznak eliteben kell adn
VII. Is lesz párt. Penonbisnáknak aporvint is erettek intercedálni, a
amely Despa Hozáimékann moston egyben Pártfogestés gyű
ajt Pártfogestés be, hogy addig míg a Templomok el ké
kerésim. abban jár hározóak István indolere.

17 – tizenhét, a tanítónak pedig 8 – nyólc rh[énus [f]lorin]tja vagy on hónapoként.

Bé menvén Pantsovára a nemes Cantonbeli mélt[óságos] tiszt urak tiszteletekre a többek között jelentettem a debellátsi jövendő oskolamesternek, mint idővel feleséges gyermekes embernek ezen tsekély fizetés mellett következő szorultságát és igen nehéz subsistentiáját. Említettem, hogy a mi ekklezsiáinkban az oskolamestereknek igen fél annyi fizetések vagy on mint a prédikátoroknak. Előhoztam a temesvári camera[is] administratio alatt rittbergi prédikátor és mester fizetéseket, s annál fogva is, hogy a bánátusi ezen militaris nemes Canton is azon administratiohoz tartozik. Instáltam a mester fizetése megjobbítása és pótoltatása eránt, ezen az okon, hogy a mestereknek is a közönségesből tisztességes és illendő tápláltatásoknak kell lenni, úgy mint akik egész idejeket a közönségnek szolgálatjában, még pedig annak a gyenge tagjai körül valóban el tölteni kötelesek levén. Házok népe tápláltatására egyebaránt megkívántató gazdálkodásra ki nem terjeszkedhetnek, melyre is ha a mesterek tsekély fizetések miatt magokat adni kénteleníttetnének, az minden bizonynal az oskolának s a tanulóknak kárára szolgálna, melyet is annyival inkább bátorkodom emlegetni, mivelhogy már meg érttem, hogy ezen militaris statusban leendő oskolákra és a tanulóknak gyermekekre a nemes Cantonnak különös és nagy gondja fog lenni. Azonban a mélt[óságos] commandans Obristlieutenant úr a pénzbeli fizetés pótoltatása eránt legkissebb sem biztatott, okául adván (azon kívül, hogy az ott lévő több militaris helyekben az nintsen) az aerariumnak nagy gazdálkodás s pénzbeli igen nagy szükségét és ismét a mesternek a gyermekeknek tanításáért a szüléktől is járandó fizetését. Hanem a fél sessio föld felől nyújtott annyi reménységet, hogy azt talán lehetne nyerni számára, ha az administratio az eránt megkérettetnék. Azon közben én Debellátsra kimenvén e mellett a reménység mellett az ott lévő ingénieur hadnagy urat regnáltam azeránt, hogy azon esetre, ha az administratio és a nemes Canton ezen mester számára való föld adása accedálna (minthogy még most is foly a debellátsi határok mérettetések) valamely alkalmas földet hagyjon meg, melyet meg is ígért. Sőt, minthogy még ebben is módot láttam, mind az ekklezsia, mind a prédikátor, mind a mester számokra való szőlőföldek eránt is szóllottam, melyekhez is instantia mellett reménység lehet. Ami pedig a prédikátornak az aerariumtól járó fizetését illeti, bizonyos levén az, hogy ami

Debelyácsa (ma Torontávásárhely) a 2. katonai felmérés térképén

ígérve vagy on, megadatik, annak írásban való kikérését ez alkalmatossággal tanátsosnak lenni nem tartottam.

Az ötödikre: minthogy annyiban magamat facultáltatottam nem tartottam, hogy ere nézve a debellátsiakkal alkuba eredjek, ezt a punctumot tsak eljebbe tettem: melyre egymás között lett beszédjek után ezeket ajánlották a prédikátorra nézve, hogy adnak néki 40 – negyven rh[énus] [f]lorin] készpénzt, culinarium[na]k 15 – tizenöt köből búzát és ugyan annyi 15 köből árpát. Erdejek nem lévén, fa helyett tűzre 10 – tíz kotsi ganéj töreket és fűteni való kórót minden ágyszántól (mely mintegy 200 vagy on közöttök), egy-egy rudast. Végre 8 – nyóltz lántz földjét megszántják. Ekkor ezt ebben hagytam. Pantsováról lett hazamenetelemmel ismét elővettem: akkor elejebbe adtam, hogy ezen ő ajánlások egy olyan alkalmas prédikatori embernek, mint aminéműre őnékik tsak a magok ítéletek szerént is vagy on szükségek, igen tsekélység (mert a 180 [f]lorin]t[ot] a Canton adja, nem ők fizetik) 40 [f]lorin]ból húsrá, szalonnára, vajra, sóra, s etc. culinárakra alig telik valami. Továbbá, hogy az ajánlott 15 köből búza és árpabeli életnél az övékénel sokkal tsekélyebb helyen is több fizetés vagy on a már jó rendben és állapotban álló ekklezsiákban, hogy az ajánlott tűzre valóval tsak két téli hónapokat is alig érhet bé a prédikátor, hogy az említett 8 lántznyi földnek megugarlása a földnek egyéb részbeli cultivatioja nélkül tsak annyi, mintha semmit sem tselekednének. Vévén észre, hogy ők a vásárhelyi és makai prédikátoroknak s belső személyeknek fizetésekre néztek, ahol azoknak sem nem szánt, sem nem vet, sem nem arat és tulajdon képpen szóllván tsürben nem takar az ekklezsia, eszекbe juttattam, hogy mind ezek másunnan pótolódnak ki az illyes ekklezsiákban, amellyek olyan állapotban vagy onk, aminéműre az övék majd 100 esztendőkel elmúltával fog talán eljutni. Egyszersmind

lebeszéltem az ollyas ekklezsiákban való szokást, amellyekben egy prédikátor és mester vagy on: ezeknek a belső személyeknek eszerént való állapotjokat azoknak szolgálatjokat vagy praestatiójukat.

Elejebbe adtam, hogy a nemes Canton a földet a belső személyeknek toldalékjául adja avégre, hogy azok abból sorsokhoz és hivataljokhoz illő tisztességes subsistentiákra hasznot vegyenek. Amely ollyan kitsiny társaságban mint még most az övék, másképpen meg nem lesz, hanemha ők mint más ekklezsiabeliek is és nevezetesen a velek egy statusban lévő frantzfeldiek, kiket közelebről tettem fel például elejebbe, belső személyek földjeiknek minden munkáját (az egy nyomtatást kivévén, amelyre nézve ha az a közönségre hagyatnék, igen sok bajok adnak elő magokat) annak idejében megteszik és véghez viszik. Láttam is ezeránt ennek elegendő hajlandóságot, amelyet is, hogy annál inkább felélesszek, tudokra adtam, hogy különös dítséretekre szolgál őnékik mind a főméltóságú helybeli külső, mind a főtisztelendő belső felsőbbjeik előtt, hogy már ebben az esztendőben is a prédikátor számára excindált sessiót megkaszálták, s jövendő prédikátorjok számára a szénát felgyűjtötték, behordták s berakták (mert mind a prédikátornak, mind a communitásnak szénájik a falu közepén különös kazalokban vagy onk bérakatva). És egyszersmind meggyőztem őket afelől, hogy ezt amit ez idén megtehettek mégpedig tulajdon vallások szerént könnyen és hirtelen, holott még most szegények és sok fogyatkozásokkal küszködnek, ezután jobb módjok levén a világban sokkal könnyebben megselekedhetik, amelytől nem is idegenkedtek.

Ezen ötödik punctumra tett illyen relatiomhoz bátorkodom ragasztani opiniomat: Debellátsra egy alkalmas személy kell prédikátornak. Annak a főtisztesség előtt sokszor meg kell jelenni, sok ollyas alkalmatosságokban, hogy a sem ráztúl, sem németül nem tudó közönségnek szükségét s ügyét illendőképpen és minden tisztelettel s engedelmességgel lelkével előadhassa. Továbbá abban az újj és úgy szóllván gyermekded ekklezsiában most lehet s kell is minden jó szokásokat és rendtartásokat fel állítani. Ezekre s ezekhez hasonló okokra nézve egy legalább németül tudó és különben is ollyan érzékenységgel, indulatú és ha lehetne tapasztalású prédikátor kívántatik, akitől az eféléket reményleni lehet. Illyenre pedig jó fizetésnél fogva lehet szert tenni. Annak egy részét megadja az aerarium 180 – szányolcvan rh[énus] [f]lorinto]kban és 1 sessio földben, a többinek az ekklezsia tagjaitól kel kiteni. A debellátsiaknak adójok ebből

áll (a militaris szolgálaton kívül), hogy a szabad esztendőket eltevéen egy sessióért fizetnek mintegy 15 rh[énus] f[orin]tot. Úgy itélem hát, hogy a debellátsiak jó módjával reá vétethetnek, hogy közzülök minden helyes gazda fizessen 1 rh[énus] f[orin]tot, 1 véka búzát és 1 v[éka] árpát, legalábbis. A zsellérek pedig sorsokhoz képest. Ezen kívül a földjének az egy nyomtatáson kívül minden munkáját tegyék meg. Most a szőlőföldjét ültessék be, azután munkálják. Tűzre valót, hogy ebben is rövidtséget, mégpedig magától ki nem pótolthatót ne lásson, minden helyes gazda egy szekér kórót, és egy kotsi tőzket, a zsellér pedig állapotjához képest adjon. Mindezek tőlök, mint most is marhás emberektől könnyen ki is telik. Egyébaránt is Debelláts egy valóságos pénzt kereső hely. Pantsova hozzá három kis órányira vagyon, ahol a debellátsi ember minden productumából, földjének mindennap pénzt, mégpedig (amint tsupán tsak a széna árulásakor tapasztaltam) bőven kap.

Továbbá a prédikátor fizetésének másik része a ház. Annak akárhol is tisztességes és alkalmas ház kell. Az kell különösen Debelláts. Ezt maga is recognoscálja a nemes Canton, s mondotta is már egynehányszor a debellátsiaknak, mikor azok a prédikátor felől szót tettek. Úgy tartom, hogy a tisztességes és alkalmas ház (a hozzávalókkal edjűtt, mellyek egy udvaron megkívántatnak) fog lenni a jó salarium mellett az edjik hathatós indító ok a debellátsi prédikátorságra alkalmas valamely személy előtt az odavaló menetelre lejendő maga meghatározására. Kell közelebbi familiájának egy szoba, kell maga és könyvei számára s hivatalja szerént való dolgainak követésére egy másik. Az illendőség kívánja, hogy tselédjeinek egy különös legyen, nem lehet azonban tagadni, hogy egy különös commoditás s a parochiának is díszére szolgáló commoditás, ha ezen három átaljában szükséges szobákon kívül is vagyon egy különös üres közép szobája. Illyen formán ugyan kevés parochiáink (kivált ha a régebbieket vesszük fel) vagynak épülve hazánkban, de azért igaz tsakugyan amit most mondék: akinek illyenben módjok nints, tudják azok, hogy szükséges. Akinek pedig az illyenhez szerentséjek vagyon, tudják azok, hogy az commoditás.

Hogy nintsenek illyen forma parochiák, annak sok okai vagynak, de amellyek a debellátsi parochia épülésében nem fognak előadódni. Valamint más militaris helyekben, úgy ott is a közönséges épületekre nézve a nemes Cantontól fog függeni minden, és így a parochia abristát is nem az együgyű,

arra alkalmatlan s guszts nélkül való közönség, hanem a mélt[óság]s felsőség fogja lerajzolni. Sok helyeken a prédikátor háza az illyen forma hideg vérből és szeretetlenség-ből származott deliberatiók, sőt néminemű irigységgel elegyült végezések között szokott felépülni: „tsak azért is – így kell lenni – jó lesz biz ez – elég biz ez – ellakhatik ebben – sokunknak nints illyen – de tsak az ilyentől el ne essen sat[öbbsi]”. De valaminthogy annak helye nem lesz közöttök, hogy – „ha tetczik, tetczik a pap, ha nem tetczik ki hordjuk a határra” – mert már illyen ekklézsiai rendtartásinkat belső személyeinket gyalázatra és mások előtt való megutáltatásra akárhogy akármit, de valóba kitevő embertelen szót ejtett Debellátsan egy némely ember, de vettek is ere ezt megindulással hallott közelebbi tiszt uraiktól tanúságokra szolgálható illő feleletet. Úgy a nemes Canton igazgató méltóságos felsőség nemhogy sajnállaná, hogy a prédikátornak egész commoditással lévő tisztességes lakó helye legyen, sőt inkább akarja, maga is különös respectussal visletvén azeránt, mellyet én magam is tapasztaltam, de meg tetczik az abból is, amit a prédikátor eránt nem régiben is tett jelentésekre felelt a debellátsiaknak ezen szókkal: „Várazozzatok egy keveset, annak tisztességes és alkalmas hely kell. Hát azt akarnátok-e, hogy veletek földlyukban lakjon?” Másutt a szükség az oka, hogy alkalmas parochiák nem épülhetnek, de itt az is nagy részben megkevesedik, úgy mint ahol az épülethez való minden a mélt[óság]s felsőségtől telik ki. Tsak a munka lesz a közönségé, amellyen az két tavaszi vagy nyári hónap alatt keresztül eshetik.

Időm nem volt, hogy a szomszéd militaris helyekbe az azokban készült parochiák meg szemlélésére elmehettem volna. Ugyantsak Pantsováról lett visszajövelelemmel Jabuka nevű német helységet útban ejtettem, de a t[iszteletes] parochus urat otthon nem találtam, s szobáját meg nem láthattam. Könnyen el lehet hinni, hogy ott az elégségig van a commoditás.

A franczfeldi ev[angélikus] prédikátor úrnak még tulajdonképpen való parochiája nints. Egy a falubeli több házakkal edjűtt az aerarium költségén a még akkor oda lemenendő svábok számára építettett közönséges házban lakik, de abban is vagyon egy közönséges nagy üres közép szobája. Van annak edjik oldala felől könyvesháza, a másik oldala felől másik a felesége és gyermekei számára. Van ismét külön tselédjeinek való. Ez is jó, de ennél az említett t[iszteletes] prédikátor úr sokkal jobbat vár, mely eddig is felépítettett volna, ha abban akadályul nem lettek volna egy részről ugyan az aerariumnak már néhány esztendőktől

fogva tartó háborúban tett teménytelen sok költekezései, másrésztől pedig az, hogy a franczfeldi új lakos svábok oly restek és dologtalanok (amint eről a mélt[óság]s felsőség előtt is esmeretesek), hogy nemhogy valamely közönséges épületnek felállításában segítségül legyenek, de négy esztendőktől fogva miólta t[udni] i[[llik] ott laknak, tsak ara sem mehettek egy esztendőben is, hogy az aerarium segedelme nélkül élhessenek. Ellenben a debellátsi lakosok ugyan azon mélt[óság]s felsőség előtt a munkásságról nemtsak esmeretesek, hanem ditséretesek is. De készek is a parochialis épületnek tsinalására akármikor, láttam ezeránt való buzgóságokat, mely szerént ezen dolognak jó kimenetelt, jó móddal lehet reményleni. Ere pedig szükségesnek lenni itélem ezeket: 1. A méltóságos főtiszttségnek a prédikátorháza illyen módon lejendő építettése eránt való formát kellene bényújtani, és a szükségesből s illendőségből folyó okok szerént instálni, hogy azt applicidálni méltóztassa. 2. Azon kellene kérni (ha hogy az aerarium nem akarná maga építeni? Ezt pedig a franczfeldi ekklézsia állapotjából lehetne megtudni), hogy a debellátsi lakosoknak a jövő tavasszal vagy nyáron parantsolja meg, hogy a parochián aszerént dolgozzanak. 3. Hogy akkor (ha hogy addig rendes prédikátorok nem lenne) valamely alkalmas személy ad interim küldettnék oda, aki az egyházi szolgálat mellett azt is sürgesse, és ha munkába vetetődik, arra vigyázzon. Aki is addig míg ott szolgálna, húzná az aerariumtól hónaponként járó 15 rh[énus] f[orin]t fizetést, és az ekklézsia tagjaitól is járandónak valamely részét.

Hogy a mélt[óság]s felsőség előtt ez kedvetlen és aszerént haszontalan nem volna, reménylen onnan, hogy nékem mind a n[eme]s militaris Canton commandansa, mélt[óság]s Obristlieutenant, mind a mélt[óság]s brigad[é]ro generalis úr (ki is, hogy a debellátsiaknak ezen belső állapotjok felől velem bővebben halhasson, ebédjére méltóztatott) mondom jelenteni méltóztatatt, hogy azon informatiót, mellyet a prédikátor és mester ekklézsiáink rendtartások szerént való állapotjokra nézve előttök tettem, kedvesen vették.

Ami a prédikátor házához tartozó alsóbb rendbeli épületeket illeti, minéműek p[é]ldául a kamara, pintze, istálló, sertés- és aprómarha ólak, szín és egyéb efélék, tagadhatatlan, hogy ezek is szükségesek. Ezekre a főméltóságú patronatus ad materiálékat.

A hatodikra. isteni tisztelet minden nap vagyon közöttök. Nyiregyházi József nevű lakostársok teszen könyörgést, Görbe Pál nevű másik pedig a közönséges éneklő.

Gyermekeiket mikor közöttök nints az ittabei tiszt[eleles] prédikátor úr, viszok Glogonba, Jabukára az odaváló t[isz]t[elendő] plébánus vagy a franczföldi evang[élikus] t[iszteletes] prédikátor úrhoz.

Communio administratiojára elmegyen hozzájuk ittabei tiszt[eleles] prédikátor, Kútas József úr. Tavasztól fogva, amikor t[udni] i[llik] kiszállottak Glogonból Debellásra, volt is kétszer, kiért is hogy ezután is elmennek, ígérték s fogadták.

Említem itt a nemes Cantonak azt a kegyességét, mely szerént az úri sz[ent] vatsora kiszolgáltatásának edjik alkalmatosságával az Untertheilungs Commandans V. Anacker főhadnagy úr a debellásiaknak 8 rh[énus] f[orinto]kat adott avégre, hogy felét a megkívántató elementumoknak megszerzésekre fordítsák, felét pedig az administrans prédikátornak adják. Én ezt megköszöntem volna a főméltós[ágú] tisztségnek, de tsak akkortáiban tudtam meg, hogy el akartam jönni Debellásról. Méltó volna egy levélben megtekekedni, talán többször is megesne ez.

A hetedikre: egy deszkaházba járnak isteni tiszteletre. Elég alkalmatos. Annak foltoztatására, ha megrongyollana, a méltós[ágos] Obristlieut[enant] Commandant úrnak gondja vagyon.

A nyolcadikra: az ezen punctumban foglaltatott dolgokról a főméltóságú felsőség előtt nem szóltam, azt tartván, hogy ha az administratio Lieblingben és Rittbergben eféléket készítettet, instantia által kéretettvén a debellásiak számára is készíttethet.

A kilencedikre: Vásárhelyről ment Hódi István nevű lakos társok addig is míg én közzéjek nem mentem, önként való indulatjából az adakozás bevételere tsináltatott egy perselyetskét, és ara gondot is viselt. Ezt most az ő megegyezésekkel választottam, s közönséges isteni tisztelet alkalmatosságával, nevezetesen 28 oct[óber] az ekkleziiai gondviselői hivatalra fel is eskettem. A választott egyházfi, Nagy

János nevű ifjú ember ekkor jelen nem lévén, meg nem eskettethetett, hanem a felesküdt curatorra bíztam az egész gyülekezet előtt, hogy kezét bévevén azáltal kötelezze azt addig is az ekkleziához való hűségre, míg valamely egyházi személy által (ha a fő tisztelendő felsőségnek úgy tettik) feleskettethetik.

A tizedik punctumnak ereje szerént a curator mellé segítségül választottam egy pár személyt. A debellásiak között egy magok közül választott vagy a tiszt[elt] felsőség által rendeltetett egy Gefreyter altiszten kívül vagynak esztendőnként választatni szokott két alsóbb tisztviselő bíró forma személyek, kik senatoroknak, németül Vorstehereknek nevezetnek. Ezek Debellátsón az előljárók. Ezek a tiszt[elt] felsőség parantsolatainak exsecutori. Ezen utóbb említett hivatalú két személyeket köteleztem, kezeket a gyülekezet előtt bévevén, hogy a curatornak az ekkleziia állapotját illető, s annak javára tzelező jó szándékában s forgolódásában hivataljok szerént való tehetségekkel segítségül legyenek.

Ezek most név szerént Makóról ment Kováts János és Vásárhelyről való Alföldi András. Ezeknek a curator mellett való ezen segítői hivataljokat egybekötöttem senatorságokkal úgy, hogy esztendőnként azok legyenek a curator segédei, akik a méltós[ágos] felsőségtől senatoroknak vagy Vorstehereknek rendeltetnek. Többekre a debellási ekkleziában szükség úgy tartom nem leszen, azért is a másutt szokásban lévő úgynevezett presbyterialis személyeket vagy ekkleziiai tanácsot nem állítottam.

Mindezekről mellyeket eddig eképen előadtam, és így az előmbe adatott punctumok szerént a reám bízott dologban lett eljárásomról szokott petsétemmel, s tulajdon kezem írásával bizonyoságot tesztek.

Minden rangban lévő főtisztelendő felsőbbsegeimnek.

Szentesen 16. nov[em]b[er] 1795.

alázatos tisztelő szolgálók Szalai Pál m[aga] k[ezével] a szentesi reform[áta] ekkleziában egyik rendes prédikátor

Lectae Szentesini in congregatione ibidem habita 14. Jan. 1796.

Jegyzetek

¹ A tanulmány a Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Hivatal FK-123974 számú kutatási témapályázata segítségével készült.

² Debeljácsa nevét többféleképpen is írják. Gilicze János összesen hét variánszt gyűjtött össze: Develák, Debeljak, Debeliácsa, Debeljácsa, Debeljácsa, Torontálvásárhely, Debelyácsa. Vö.: Gilicze János: Debelyácsai menekültek Makón, Szentesen és Hódmezővásárhelyen 1848–1849-ben. In: Negyven-hatvan. Tanulmányok Labádi Lajos 60. születésnapjára, szerk. Georgiádes Ildikó, Tánzos Roland, Oppidum Csongrád Alapítvány, Csongrád, 2013, 55–86. Az 1794 és 1821 között keletkezett iratokban háromféle névalakkal fordul elő: Debellás, Debeliácsa, Debeljácsa. Tanulmányunkban a legutoljára említett variáns mai helyesírás szerinti alakját használjuk (Debeljácsa). Azért döntöttünk e mellett, mert azokban az iratokban,

amelyekben a település lakói magukat nevezik meg, következetesen a lágyabb kiejtésű névalakok fordulnak elő (Debeliácsa, Debeljácsa), viszont a felsőbb egyházi hatóságok és a katonai parancsnokság dokumentumaiban minden esetben Debellátsként szerepel a falu neve. Úgy gondolom egy település nevét leghitelesebben a lakói ismerik, ezért a maguk által használt névalakok közül azt választottam, amelyik a legkorábban nyitott anyakönyvben is szerepel: „Debeljácsa”.

³ Milleker, Felix: Geschichte der Banater Militärgrenze 1764–1873, Karl Wittigschlager, Pančevo, 1925, 92–93. Szekernyés János: A magyarság emlékei a Bánságban, HangArt, Temesvár, 2013, 264–266. Csete-Szemesi István: A Debeljácsai (torontálvásárhelyi) Református Egyház gyökerei, 200 éves múltja és jelene, Márton Áron, Budapest, 1994, 41–43. Bakator Judit – Mészárosné Bába

Lúcia: Hosszú a jegenyesor. Debelyácsa monográfiája, Vitkay, Debelyácsa, 2003, 38, 175.

⁴ Gilicze János: Debelyácsai menekültek Makón, Szentesen és Hódmezővásárhelyen 1848–1849-ben. In: Negyven-hatvan. Tanulmányok Labádi Lajos 60. születésnapjára, szerk. Georgiádes Ildikó, Tánzos Roland, Oppidum Csongrád Alapítvány, Csongrád, 2013, 55–86.

⁵ Az egyházlátogatásokról lásd: Tóth Krisztina: Katolikus és protestáns egyházlátogatási jegyzőkönyvek. In: Levéltári Szemle, LVII. 2007/3, 49–58.

⁶ Csete-Szemesi István: A debeljácsai (torontálvásárhelyi) református egyház gyökerei, 200 éves múltja és jelene, bp., 1994, 41–43.

⁷ Tiszántúli Református Egyházkerületi Levéltár (Debrecen) l.29.i.33. Békés-bánati egyházmegye iratai. Egyházközségekre vonatkozó iratok. Debelliács 1794–1867.